

המגילה - דרבנן או דאורייתא? \ מו"ר רה"י זלמן ברוך מלמד

קריאת המגילה בעיירות המסופקות¹

שיטת הר"ן

למדנו במסכת מגילה²:

"גופא חזקיה קרי בטבריא בארביסר ובחמיסר, מספקא ליה אי מוקפת חומה מימות יהושע בן נון היא אי לא. ומי מספקא ליה מלתא דטבריא: והכתיב וערי מבצר הצדים צר וחמת רקת וכנרת וקיימא לן רקת זו טבריא! היינו טעמא דמספקא ליה משום דחד גיסא שורא דימא הות... מאי פרזים ומאי מוקפין דכתיבי גבי מקרא מגילה משום דהני מיגלו והני לא מיגלו והא נמי מיגליא או דלמא משום דהני מיגנו והני לא מיגנו והא נמי מיגניא משום הכי מספקא ליה. רב אסי קרי מגילה בהוצל בארביסר ובחמיסר מספקא ליה אי מוקפת חומה מימות יהושע בן נון היא אי לא".

נסכם בקצרה את דברי הגמרא. חזקיה קרא את המגילה בטבריה ביום י"ד וביום ט"ו, משום שהוא הסתפק האם היא נחשבת עיר מוקפת חומה מימות יהושע בן נון. מצידה האחד של טבריה אין לה חומת אבנים אלא ימה הוא חומתה, ולכן הוא הסתפק מהי הגדרת מוקפת חומה לגבי קריאת המגילה: האם כל עיר שאינה 'פרזים' אלא מוגנת נחשבת מוקפת חומה, או שצריך דוקא חומה המסתירה את העיר, וכיון שטבריה מגולה אין היא נידונת כמוקפת חומה. ומוסיפה הגמרא שגם רב אסי קרא את המגילה בעיירה הוצל ביום י"ד וביום ט"ו, משום שהוא הסתפק האם היא מוקפת חומה מימות יהושע בן נון.

הר"ן במקום³ כתב בשם הגאונים שרבי ורב אסי נהגו מידת חסידות, אולם מעיקר הדין יש ללכת בעיירות המסופקות אחרי רוב הערים שאינן מוקפות

1. סוכם ונערך על ידי תלמידים.

2. ה, ב.

3. ב, א בדפי הר"ן ד"ה ולענין עיירות המסופקות.

חומה, ואפילו אם נאמר שיש כאן ספק שקול - כמו בטבריה, שביחס אליה לא שייך ללכת אחר הרוב כי הספק מתייחס רק אליה אם ימה חומתה - הרי זה ספק של דבריהם, והולכים בו לקולא, ולפיכך קורא ביום י"ד ופטור מלקוראה שנית ביום ט"ו.

המשנה למלך⁴ מעיר שלכאורה הר"ן סותר את עצמו. הגמרא במסכת פסחים⁵ הסתפקה האם תקנת חכמים להסב בשעת שתית הכוסות בליל הסדר מתייחסת לשתי הכוסות הראשונות או לשתי הכוסות האחרונות, ומסקנתה היא שמספק יש להחמיר ולהסב גם בראשונות וגם באחרונות. ומבאר הר"ן⁶ שלמרות שבדרך כלל אומרים 'ספק דרבנן לקולא' - כאן צריך להסב בכל הכוסות "דאי נזיל לקולא אמאי נקל בהני טפי מהני, ואי נקל בתרוייהו הא מיעקרא מצוות הסבה לגמרי" (שאם נלך לקולא - מדוע נקל באלו יותר מאלו? ואם נקל בשתייהן הרי תיעקר מצוות ההסבה לגמרי). ומעתה קשה, מדוע לא נאמר גם ביחס למצוות הסבה שיסב רק בשתי הכוסות הראשונות, כשם שאומר הר"ן שבעיירות המסופקות קוראים את המגילה רק ביום י"ד? ומבאר המשנה למלך שהפיתרון לקיים את המצווה פעם אחת הינו פיתרון טוב רק לקריאת המגילה, שאז גם אם באמת העיר היא מוקפת חומה וצריך לקרוא בה בט"ו - תקנת החכמים לא נעקרה ממקומה, שהרי יש עיירות אחרות שאינן מסופקות ובהן קוראים בט"ו; לעומת זאת, לגבי הסבה - אם נאמר שיסב רק בשתי הכוסות הראשונות אז תקנת החכמים עלולה להיעקר לגמרי, שהרי יתכן שהם תיקנו להסב בכוסות האחרונות, ולכן מוכרחים לומר שילך לחומרא ויסב בשתייהן. וכך מתרץ גם החתם סופר בתשובותיו⁷.

4. הלכות מגילה א יא ד"ה אך מה שיש לדקדק.

5. קח, א.

6. כג, א בדפי הרי"ף ד"ה והשתא.

7. אורח חיים סימן קסא.

הסבר החתם סופר לשיטת השולחן ערוך

הרמב"ם⁸ ובעקבותיו השולחן ערוך⁹ אינם פוסקים כדברי הר"ן, אלא לשיטתם יש לקרוא בעיירות המסופקות גם בי"ד וגם בט"ו, וכפשטות הגמרא שאומרת שכך עשו חזקיה ורב אסי (ואין רמז בגמרא לכך שזו היתה מידת חסידות, כפי שדחק הר"ן). ומבאר החתם סופר שכאן לא אומרים 'ספק דרבנן לקולא' משום שבאמת יש מקום לומר שקריאת המגילה היא מצוה מהתורה. החתם סופר מסתמך על הגמרא במסכת מגילה¹⁰, ששואלת מדוע בפורים לא אומרים הלל על ההצלה ממיתה לחיים, ואחת התשובות היא שאכן בפורים יש חיוב לומר הלל וקריאת המגילה היא אמירת ההלל. והנה נחלקו הראשונים האם חיוב אמירת הלל על נס מידי שנה בשנה הוא מהתורה, ואם כן אפשר לומר שהשולחן ערוך סובר כדעת בה"ג¹¹ שחיוב אמירת הלל הוא מהתורה, ולכן הוא פוסק שבמקרה של ספק יש להחמיר. אולם, החתם סופר עצמו מעיר שהסבר זה לא יסביר את שיטת הרמב"ם¹², שכתב בפירוש שחיוב אמירת הלל על נס הוא מדרבנן, ואעפ"כ פסק שבעיירות המסופקות צריך לקרוא גם בי"ד וגם בט"ו, ולשיטתו חוזרת השאלה.

הסבר החתם סופר לשיטת הרמב"ם

ומתרץ החתם סופר על פי דברי הר"ר יוסף המובאים בבית יוסף¹³, שהרמב"ם החמיר לקרוא בשני הימים רק בספק כעין טבריא שאיקבע איסורא¹⁴ או ספק

8. הלכות מגילה א יא.

9. או"ח תרפח ד.

10. יד, א.

11. בהקדמתו מנה במצות העשה קא-קיט את יח' הימים והלילה האחד שבהם גומרים את ההלל.

12. ספר המצוות השורש הראשון.

13. או"ח תרפח ד.

14. ספקה של טבריא נחשב כספק שאיקבע איסורא משום שאיקבע חומתה.

במסורת כמו הוצל שדומה לתרי ותרי¹⁵, אבל לא בספק סתם עיר. שכן יש הבדל בין הספקות, כי להרמב"ם בספק שאיקבע איסורא אמרינן ספיקא דאורייתא לחומרא מדאורייתא¹⁶. וכאן שזה ספק בדברי קבלה אזלינן לחומרא. אך בסתם ספק שדעת הרמב"ם ספיקא דאורייתא בלא איקבע איסורא הוי לחומרא רק מדרבנן¹⁷, כאן במגילה שאינה אלא דברי קבלה אזלינן לקולא.

לסיכום: המחלוקת בדין עיירות המסופקות האם צריך לקרוא בשני הימים או רק בי"ד, תלויה בשאלה האם חיוב ההלל הוא מן התורה והמגילה היא ההלל של פורים ולכן גם היא מן התורה או שמא חיוב ההלל הוא מדרבנן וכך גם המגילה. ואולם להרמב"ם הסובר שהלל מדרבנן ובכל זאת פוסק לקרוא בשני הימים, יש לומר שפוסק כן רק באיקבע איסורא כמו טבריא וכן כשיש שני מסורות שזה כתרי ותרי ולא בשאר ספקות.

האם מצוות קריאת המגילה דוחה מצוות אחרות?

מחלוקת הראשונים האם קריאת מגילה מבטלת מצוות אחרות

כך למדנו בתחילת מסכת מגילה¹⁸:

"תניא... כהנים בעבודתן ולויים בדוכן וישראל במעמדן כולן מבטלין עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגילה. מכאן סמכו של בית רבי שמבטלין תלמוד תורה ובאין לשמוע מקרא מגילה, קל וחומר מעבודה: ומה עבודה שהיא חמורה מבטלין, תלמוד תורה לא כל שכן?..."

15. תרי ותרי דלא אתחזק היתרא הוי ליה כאיקבע איסורא.

16. הלכות שגגות ח, ד (בנוגע לחיוב אשם תלוי בשתי חתיכות אחת חלב ואחת שומן).

17. איסורי ביאה יח יז, טומאת מת ט יב, כלאים י כז.

18. ג, א-ב.

למדנו כאן שמבטלים את עבודת בית המקדש בשביל מקרא מגילה, ומכאן לומדת הגמרא בקל וחומר שמבטלים תלמוד תורה, שהרי עבודה חמורה מתלמוד תורה (של יחיד).

בהמשך אומרת הגמרא שגם מת מצוה דוחה תלמוד תורה "מבטלים תלמוד תורה להוצאת המת ולהכנסת כלה", וכן לומדים מפסוק שמת מצוה דוחה עבודה, ואם אדם הולך להקריב את קרבן הפסח ובדרך פגע במת מצוה - יתעסק במת המצוה, למרות שעל ידי כך יטמא ולא יוכל להקריב את הפסח. ולאחר שאומרת הגמרא שגם קריאת המגילה וגם מת מצוה דוחים עבודה ותלמוד תורה, מסתפק רבא מה עדיף מביין שניהם:

"בעי רבא: מקרא מגילה ומת מצוה הי מינייהו עדיף? מקרא מגילה עדיף משום פרסומי ניסא, או דלמא מת מצוה עדיף משום כבוד הבריות? בטר דבעיא הדר פשטה: מת מצוה עדיף, דאמר מר גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה".

הר"ן במקום¹⁹ מבאר שודאי קריאת המגילה אינה דוחה את עבודת התמיד בבית המקדש לגמרי, שהרי מצוות קרבן התמיד היא מהתורה ואילו מצוות קריאת המגילה היא מדרבנן, והדיון בגמרא הוא רק איזו מצוה להקדים. אך במקום שיש אפשרות לקיים רק מצוה אחת, כגון שהיה אילוץ שמנע את הקרבת קרבן התמיד והגיע הרגע האחרון, ודאי שיש להעדיף את הקרבת קרבן התמיד. וכתב הבית יוסף²⁰ שכדברי הר"ן ראה גם מדברי התוספות בסוגייתנו, על הברייתא שאומרת שכהנים מבטלים מעבודתם כדי לשמוע מקרא מגילה:

"וקשה, אמאי מבטלי? והלא אחר הקריאה יש הרבה שהות לעבודה! ויש לומר דכיון דמשהאיר היום הוי זמן עבודה והם מניחין אותה בשביל הקריאה - משום הכי קרי ליה ביטול. ואם תאמר ויעשו עבודתן מיד ואחר כך יקראו המגילה לבדם? ויש לומר דטוב לקרות עם הצבור משום דהוי טפי פרסומי ניסא".

19. ב, ב בדפי הר"ף ד"ה ישראל כמעמדן.

20. או"ח תרפז ב.

התוספות כאן שואל מדוע יש צורך לבטל את העבודה, הרי גם אחרי קריאת המגילה נותר זמן רב לעבודה! והוא מבאר שכיון שאפשר להקריב את קרבן התמיד מיד עם הנץ החמה ודוחים אותה בשביל הקריאה, הרי זה נקרא 'ביטול'. והבין מכאן הבית יוסף שלדעת התוספות מצוות קריאת המגילה רק קודמת לעבודה, אך לא מבטלת אותה לגמרי.

אולם, רבי עקיבא איגר בגיליון הש"ס בסוגייתנו מציין לפסקי התוספות במסכת ערכין²¹, שאומרים שקריאת המגילה דוחה לגמרי את שאר המצוות.

ראיית הט"ז ודחייתה

זו לשון השולחן ערוך²²:

"מבטלים תלמוד תורה לשמוע מקרא מגילה, קל וחומר לשאר מצות של תורה שכולם נדחים מפני מקרא מגילה, שאין לך דבר שנדחה מקרא מגילה מפניו חוץ ממת מצוה שאין לו קוברים, שהפוגע בו קוברו תחלה ואחר כך קורא".

והביא הרמ"א במקום את דברי הר"ן:

"יכול זה לא מיירי אלא בדאיכא שהות לעשות שתייהן, אבל אם אי אפשר לעשות שתייהן אין שום מצוה דאורייתא נדחית מפני מקרא מגילה".

השולחן ערוך לא הזכיר את שיטת הר"ן, וניתן להבין שהוא סובר שקריאת המגילה דוחה לגמרי את המצוות האחרות, כדעת פסקי התוספות; ואף הט"ז בחידושו לשולחן ערוך²³ סובר כך, ומוכיח כן מהגמרא. כפי שראינו, הגמרא לומדת בקל וחומר שאם קריאת המגילה דוחה עבודה אז ודאי שהיא דוחה תלמוד תורה. והנה מה שיכלו ללמוד בשעת קריאת המגילה לא יוכלו להשלים אחר כך, שהרי ממילא למדו בבית מדרשו של רבי תורה בכל רגע אפשרי, ונמצא שביחס לתלמוד תורה הביטול הוא ביטול גמור! ואם נאמר שקריאת המגילה

21. הפנה לאות כ אך צריך לתקן לאות יט.

22. או"ח תרפז ב.

23. סעיף קטן ב.

אינה יכולה לבטל לגמרי את העבודה, לא מובן כיצד למדו בבית רבי שקריאת המגילה מבטלת תלמוד תורה. וממשיך הט"ז שגם מדברי התוספות ששאלו על הלשון 'מבטלים' אין ראייה שסוברים כדעת הר"ן, שכן פשט הברייתא עוסקת במקרה הרגיל שבו אפשר לקיים את העבודה אחרי הקריאה ולכן הם שאלו מדוע משתמשת הברייתא בלשון 'מבטלים', והם כלל לא התייחסו למקרה שיש צורך לבטל לגמרי את העבודה בשביל הקריאה, וכאמור לדעת הט"ז - במקרה כזה אכן קוראים את המגילה. אמנם הי"ד אפרים מעיר שזו דוחק בדברי התוספות, ופשטם מורה שכל הסוגיא עוסקת רק בהקדמה, והט"ז הוכרח לדחוק בדברי התוספות שכן לדעתו מוכח מן הסוגיא שהעבודה נדחית לגמרי, כמבואר למעלה.

כיצד יענה הר"ן, שסובר שקריאת המגילה רק קודמת לעבודה אך לא מבטלת אותה, על שאלת הט"ז? הרי בתלמוד תורה הביטול הוא גמור, וכיצד ניתן ללמוד זאת מהקדימות של קריאת המגילה לעבודה? בפשטות התשובה לכך היא שגם ביחס עבודה יש להבדיל בין עבודת חובה לבין עבודת רשות. רק הקרבת קרבן התמיד שהיא עבודת החובה אינה מתבטלת מפני קריאת המגילה, אך עבודת הרשות כן מתבטלת, שהרי בכל רגע אפשר להקריב קרבנות, וממילא יכולה הגמרא ללמוד שקריאת המגילה מבטלת את לימוד התורה של אותו זמן המוקדש לקריאה.

ראיה ממסקנת הגמרא

בדברינו סילקנו את ראיית הט"ז מתלמוד תורה, אך עדיין מביא הגר"א²⁴ ראיה לשיטתו ממסקנת הגמרא. כפי שראינו, רבא דן בשאלה מה עדיף, מת מצוה או מגילה, וזאת לאור העובדה ששתי המצוות דוחות עבודה ותלמוד תורה. והנה,

לשיטת הר"ן לא מובנת כלל הסתפקותו של רבא, הרי מת מצוה דוחה את עבודה לגמרי ולא רק קודם לה, שהרי מי שיטמא למת מצוה לא יוכל להקריב השנה קרבן פסח, ואילו קריאת מגילה אינה דוחה את העבודה לגמרי, ואם כן ודאי שמת מצוה עדיף. החוות יאיר²⁵ מוסיף ומעמיק ראייה זו. נניח שהר"ן צודק, ואת ספיקו של רבא נסביר ביחס לסדר קדימה - לאחר שראינו שמגילה ומת מצוה קודמות לעבודה ותלמוד תורה, עולה השאלה מי קודם בין מגילה למת מצוה. אם נבין כך, לא מובן כיצד פשט רבא את הספק מכח הכלל "גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה", הרי גם בשלב השאלה ידענו שמת מצוה דוחה עבודה לחלוטין, ועסקנו רק בשאלת הקדימות כשיכול לקיים את שתיהן, האם נקדים את קריאת המגילה לקבורת המת משום פרסומי ניסא. אלא ודאי מוכח מכאן ששאלתו של רבא היא ביחס לדחיה גמורה, כשם שמגילה דוחה עבודה ותלמוד תורה לגמרי כך יש לומר שהיא תדחה גם קבורת מת מצוה. בפשטות, זוהי ראייה גמורה לשיטת פסקי התוספות והט"ז.

אלא שהר"ן כתב שלא יתכן לומר שקריאת המגילה דוחה לגמרי מצוות אחרות, שהרי מצוות קריאת המגילה היא רק מדרבנן. על כך כותב הט"ז שמצוות קריאת המגילה נלמדת מדברי קבלה (דברי הנביאים במגילת אסתר), וכלל בידינו שדברי קבלה הם כדברי תורה (ביחס לכך קיים דיון נרחב - האם דברי קבלה נחשבים ממש כדברי תורה גמורים או שרק ביחס לעניינים מסוימים, ואין כאן המקום להאריך).

עסקנו עד עתה בשתי מחלוקות - האם מקרא מגילה דוחה לגמרי מצוות שבתורה (חוץ ממת מצוה), והאם בעיירות המסופקות יש לקרוא את המגילה גם בי"ד וגם בט"ז. ביחס לשני הנידונים כותב הר"ן שקריאת המגילה היא מצוה דרבנן ולכן היא אינה דוחה לגמרי מצוות שבתורה, ובעיירות המסופקות קוראים

רק ביום י"ד. ויתכן שגם החולקים עליו נחלקו עליו בנקודה זו - הרמב"ם והשולחן ערוך סוברים שבעיירות המסופקות יש לקרוא את המגילה גם ביום י"ד וגם ביום ט"ו כי דברי קבלה כדברי תורה ונמצא שזהו ספק דאורייתא, ומסיבה זו כתב הט"ו שקריאת המגילה דוחה את שאר המצוות. אמנם, חידוש גדול מאוד הוא לומר שמקרא מגילה הוא ממש כדברי תורה.

מדוע טומטום אינו יכול להוציא אחרים ידי חובה?

ביחס להלכה נוספת אנו רואים שההתייחסות למצוות קריאת המגילה היא כאל מצוה דאורייתא. בתוספתא²⁶ נאמר שאדם שהוא טומטום אינו מוציא בקריאת המגילה טומטום אחר, משום שכל אחד מהם הוא ספק זכר וספק נקבה, ואשה אינה יכולה להוציא איש. על כך יש דיון רחב ב'טורי אבן'²⁷, ששואל מדוע לא נאמר שיש כאן ספק ספיקא - הרי יתכן שהקורא הינו זכר, וגם אם הוא נקבה יתכן שגם חברו נקבה. והוא מאריך לבאר מדוע אין זה נחשב ספק ספיקא. גם רבי עקיבא איגר בתשובה²⁸ עוסק בכך, ואומר שבשני אנשים לא אומרים ספק ספיקא, אלא שני הספיקות צריכים להיות באותו אדם.

אולם עדיין יש לשאול על דברי התוספתא, גם אם אין שני ספיקות אלא רק אחד שמא הטומטום הינו זכר - מדוע ספק זה אינו מספיק, הרי גם ספק אחד במצוה דרבנן לקולא, וכשם שמי שסובר שחייב ספירת העומר בזמן הזה הוא דרבנן אומר שאפשר לספור גם בבין השמשות, אף שבין השמשות הוא ספק יום, ומטעם שספק דרבנן לקולא. שוב אנו רואים כאן שבספק בחיוב קריאת המגילה הולכים לחומרא, שלא כבמצוות דרבנן רגילות.

26. מגילה פ"ב.

27. ה, ב ד"ה ומ"מ אין לדקדק.

28. מהדורא קמא סימן ו.

למדנו כי לכל הדעות חכמים נתנו תוקף מיוחד, שאינו קיים במצוות אחרות. לדעת הט"ז תוקף זה הוא כה גדול עד שמצוה זו דוחה לגמרי מצוות דאורייתא, ולדעת אחרים אין היא יכולה לדחות אבל על פנים היא קודמת למצוות אחרות, אף שהכלל הוא שמקדימים את החשוב למה שפחות חשוב.